

Krogulska-Krysiak, Monika

"Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX w.", Jarosław Kłaczek, Toruń 2008 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 452-454

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nowe tory wprowadziły dopiero rozwijające się ruchy kobiece. W 1872 r. powstał pierwszy związek nauczających w szkołach żeńskich, a w sierpniu 1873 r. ministerstwo oświaty zwołało konferencję poświęconą szkolnictwu żeńskiemu, której postanowienia nie miały jednak żadnej mocy prawnej. Dopiero w 1886 r. wydano plan nauczania dla szkół żeńskich, który jednak nie objął całego kraju i spotkał się z krytyką żeńskiego związku nauczycielek. Wkrótce pojawił się ważny memoriał Heleny Lange (tzw. Gelbe Broschüre) z konkretnymi postulatami reform szkolnictwa żeńskiego, tego typu petycje kobiet władze niemieckie zazwyczaj jednak ignorowały. Starania kobiet z biegiem lat zaczęły jednak przynosić realne skutki. Pierwsze istotne regulacje przyniósł rok 1894, a dopiero w styczniu 1906 r. odbyła się przełomowa konferencja poświęcona szkołom żeńskim, której pokłosiem była nowa regulacja szkolnictwa żeńskiego z 1908 r. Średnie szkoły żeńskie miały więc zupełnie odrębne ustawodawstwo od męskiego.

Monografia Lucasa Lohbecka stanowi interesujące i rzetelne studium z dziejów historii pruskiej (niemieckiej) edukacji. Jest pracą, w której trafnie uchwycono najważniejsze społeczno-polityczne czynniki rozwoju pruskiego szkolnictwa średniego, które – co potwierdza praca Lohbecka – wolało ewolucję niż gwałtowne zmiany.

Tomasz Chrzanowski

Jarosław Kłaczek, *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX w.*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2008, ss. 456, ryc. 42.

Omawiana publikacja stanowi kontynuację badań autora nad prasowymi wydawnictwami protestanckimi¹. Jej ramy chronologiczne obejmują lata 1822–1939. Rok 1822 stanowi cenzurę ze względu na ukazanie się „Nowin o Rozszerzeniu Wiary Chrześcijańskiej” – „pierwszego, okazowego numeru czasopisma protestanckiego na ziemiach polskich” (s. 6), skierowanego do ludności mazurskiej. Data końcowa, czyli wybuch II wojny światowej, zamyka pewien okres w działalności Kościołów protestanckich na ziemiach polskich. Monografia składa się z dwóch części, pierwsza zawiera charakterystykę wydawnictw, druga natomiast bibliografię adnotowaną czasopism protestanckich, ukazujących się lub rozpowszechnianych na ziemiach polskich w latach 1822–1939.

W rozdziale pierwszym szeroko została omówiona działalność wydawnicza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Autor zastosował podział na publikacje polsko- i niemieckojęzyczne, a następnie wyszczególnił regiony ich występowania. Jako miejsca wydawania prasy w języku polskim wskazał tereny Polski centralnej (należy wnioskować, że chodzi o obszar Królestwa Kongresowego z głównymi ośrodkami wydawniczymi w Warszawie i Łodzi), Dolnego i Górnego Śląska, Śląska Cieszyńskiego, Pomorza, Wielkopolski oraz Mazur. Polska centralna, Śląsk Cieszyński i Kresy Wschodnie, a zwłaszcza Wołyń, to miejsca występowania prasy protestanckiej w języku niemieckim. Tak skonstruowany układ pracy pozwala dostrzec, że zdecydowana większość czasopism ukazujących się w ramach Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego miała charakter polski, mimo że Polacy stanowili mniejszość tej wspólnoty wyznaniowej. Było to wynikiem ich decydującej pozycji w strukturach Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, na czele którego stał ksiądz biskup Juliusz Bursche. Popierano więc m.in. inicjatywy tworzenia wydawnictw w duchu polskiego ewangelicyzmu ks. Leopolda Otto, który w 1863 r. założył „Zwiastuna Ewangelicznego” – pierw-

¹ J. Kłaczek, *Czasopiśmiennictwo protestanckie w Polsce w latach 1918–1939*, Toruń 2003.

sze luterzańskie czasopismo wydawane w języku polskim. Publikacje utrzymane w duchu pronieemieckim (np. „Weg und Ziel” pod redakcją ks. Adolfa Dobersteina) były przez frakcję biskupa Burschego negowane. Dysproporcje te miała rekompensować prasa ewangelicko-unijna. W tym rozdziale poruszona została także kwestia prasy emigracyjnej, głównie z Ameryki Północnej. Tu ukazywał się od 1906 r. „Kościół Reformacyjny w Ameryce”, którego pomysłodawcą był ks. Franciszek Sattelmeier z parafii w Scranton. W ręce emigrantów trafiały również pisma drukowane na ziemiach polskich, czego przykładem były polemizujące ze sobą „Nowy Czas” i „Poseł Ewangelicki” ze Śląska Cieszyńskiego.

Następnie autor omówił główne koncepcje rozwoju prasy polsko-ewangelickiej i problemy, z jakimi borykali się wydawcy pism. Chęć dotarcia do jak najszerszej rzeszy współwyznawców nastroczała dużych trudności. Ich częściowym rozwiązaniem miały być powołane w 1928 r. Ewangelickie Biuro Informacji Prasowej i Towarzystwo Wydawnicze im. Mikołaja Reja, które stały się instytucjami propagującymi wyznania protestanckie.

Omówiona została także działalność wydawnicza Kościołów: Ewangelicko-Luterńskiego w Polsce Zachodniej, Ewangelickiego Augsburskiego i Helweckiego Wyznania w Małopolsce, Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Jednoty Warszawskiej) i Wileńskiego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (Jednoty Wileńskiej). Stanowisko kalwinów w Warszawie reprezentowało pismo „Jednota”, w Wilnie zaś, utworzone dopiero w 1936 r., „Szlakiem reformacji”. Artykuły publikowali w nich najsłynniejsi dziennikarze ewangelicy – Czesław Lechicki i kalwin Paweł Hulka-Laskowski, felietonista, którego teksty można było znaleźć w prasie kalwińskiej, luterńskiej i metodystycznej.

Drugi rozdział poświęcony został wydawnictwom Kościoła Ewangelicko-Unijnego na Mazurach, Wielkopolsce i Górnym Śląsku. Zdaniem autora prasa ewangelicko-unijna nie była związana z żadną opcją polityczną, co nie przeszkadzało jednak w umieszczaniu na łamach takich treści. Przykład stanowią powołane na Mazurach czasopisma „Prawdziwy Ewangelik Polski” i „Pruski Przyjaciel Ludu”, które propagowały rządową akcję germanizacyjną prowadzoną wśród ludności polskojęzycznej. Podobnie funkcjonowały pisma poznańskie, wydawane przez Ewangelicki Związek Prasowy i przeznaczone dla ewangelików unijnych w Polsce. Oddzielnie omówiono pisma ukazujące się w diakonacie wieńborskim, wydawane przez Ewangelicki Diakonat Społecznościowy. Ośrodek w Więcborku utrzymywał kontakty z Kościołami protestanckimi w Polsce (dwaj pastorycy z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego – Bruno Löfler z Gąbina oraz Rudolf Schmidt z Pabianic współpracowali z czasopismem „Wach Auf”). Tamtejszą prasę, w przeciwieństwie do wyżej wymienionych, cechował wyłącznie religijny charakter.

W rozdziale trzecim skupiono się na publikacjach wolnych Kościołów protestanckich. Ich cechą wspólną była chęć pozyskania nowych członków, wydawnictwa pełniły więc funkcję propagandową. Dzięki temu zwiększyła się liczba wyznawców, rozszerzeniu uległy kościelne struktury organizacyjne. Najprężniej rozwijała się prasa baptystów. W latach 1918–1939 ukazywało się ponad 53 czasopisma tego wyznania. Więcej wydawał jedynie Kościół Ewangelicko-Augsburski i Ewangelicko-Unijny, jednak wiązało się to z większą liczbą wyznawców. Występująca w okresie międzywojennym na ziemiach polskich prasa baptystyczna wydawana była w czterech językach: niemieckim, polskim, ukraińskim i rosyjskim. Głównym tytułem Unii Zborów Baptystów Języka Niemieckiego był cieszący się dużą poczytnością „Der Hausfreund”. Do najważniejszych publikacji Związku Słowiańskich Zborów Baptystów należał „Wolny Chrześcijanin” – oficjalny organ Zjednoczenia Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów oraz wydawane w latach 1925–1939 „Słowo Prawdy”. Ukazywały się również czasopisma przeznaczone dla ludności ukraińskiej. Wszystkie pisma baptystyczne drukowane były w Baptystycznym Towarzystwie Wydawniczym „Kom-

pas”, mającym swoje oddziały w Łodzi i Warszawie. W tym rozdziale autor scharakteryzował także wydawnictwa interprotestanckie, które odzwierciedlały dążenia ekumeniczne podzielonych w tym czasie polskich protestantów. Przykładem takiego pisma była „Szkoła Niedzielną” wydana przez Zrzeszenie Szkół Niedzielných pod przewodnictwem baptystów. Drugie miejsce pod względem liczby wydawanych czasopism zajmowali adwentyści.

Głównym problemem czasopiśmiennictwa wszystkich wyznań protestanckich był w omawianym okresie brak płynności finansowej. Borykały się z nim nawet najbardziej poczytne tytuły. Często bywały opóźnienia w wydaniu kolejnych numerów, a nawet czasowe znikanie danego tytułu z rynku wydawniczego. Środki uzyskane z prenumeraty nie wystarczały na pokrycie kosztów utrzymania pisma, mimo że redakcja i administracja były prowadzone społecznie. Przyczyną takiego stanu było niewielkie zainteresowanie czytelników. Dodatkowym czynnikiem osłabiającym była rywalizacja publicystów, obniżająca poziom merytoryczny prasy. Autor podkreśla, że ani jedna redakcja ewangelicka nie była członkiem Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism, co uniemożliwiało korzystanie z pewnych ulg i przywilejów.

Zawartą w części drugiej pracy bibliografię adnotowaną prasy protestanckiej sporządzono w układzie alfabetycznym. Zostały w niej uwzględnione tytuły i podtytuły czasopism, charakter pisma (rocznik – kalendarz, kwartalnik, miesięcznik, dwutygodnik, tygodnik), redaktorzy, wydawcy, miejsce i okres ukazywania się, a także krótka charakterystyka treści danego tytułu i miejsce jego przechowywania. Ogółem autorowi udało się zlokalizować 356 tytułów prasowych. Bibliografia stanowi cenne źródło do badań nad dziejami prasy protestanckiej. Podstawowy materiał źródłowy stanowi prasa, uzupełniana dodatkowo materiałami archiwalnymi, drukowanymi oraz opracowaniami. Pozwoliło to na precyzyjną analizę protestanckich wydawnictw prasowych na ziemiach polskich. Autor wykorzystał wielojęzyczną literaturę przedmiotu, aczkolwiek cennym uzupełnieniem mogłaby być także *Bibliografia kalendarzy wydanych w języku polskim poza granicami Polski od roku 1716*².

Książka Jarosława Kłaczki *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX w.* to z pewnością ważna publikacja z zakresu prasoznawstwa. Istotne jest to, że niniejsza monografia nie koncentruje się wyłącznie na prasie ewangelickiej, ale sięga po traktowane dotąd marginalnie wydawnictwa innych wspólnot protestanckich. Jest to udana próba sumarycznego zebrania i przedstawienia protestanckiej działalności wydawniczej.

Monika Krogulska-Krysiak

² Wł. Chojnacki, W. Chojnacki, *Bibliografia kalendarzy wydanych w języku polskim poza granicami Polski od roku 1716. Mazury, Śląsk Górny i Dolny oraz Śląsk Cieszyński*, Wrocław-Warszawa 1986.